

Bocksvalan i Uppland

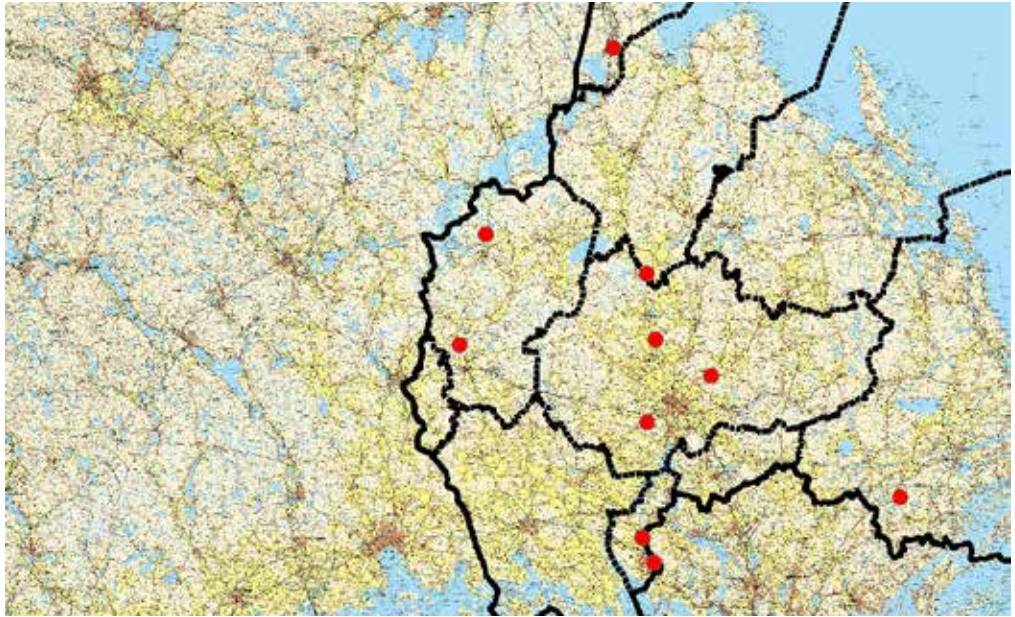
TEXT: JAN WÄRNBÄCK

BACKSVALAN FÖR EN ALLT mer tynande tillvaro i Uppland. Därför har UOF Upplands fågelskådare startat upp ett arbete för att tillsammans med andra aktörer i landskapet möjliggöra att arten även fortsättningsvis ska förbli en häckfågel. En del av detta arbete är att följa artens utveckling genom inventeringar och skapa ett engagemang för vår minsta svala. Under 2020 har arten dessutom varit föremål för en riksomfattande inventering.

En av tre

Det häckar tre arter av svalor i vårt land liksom i vårt landskap Uppland – ladusvala,

hussvala och bocksvala. Ladusvalan är den talrikaste av de tre och man hittar den framförallt runt oss människor och gärna i ladugårdar och stallar, men också i sjöbodrar och ibland till och med i garage i villaområden. Hussvalan är något fåtaligare men även den spridd i hela landskapet. Den återfinns också ofta i närheten av oss människor och hussvalan murar gärna sina bon på husfasader. Den fåtaligaste och vad gäller häckningsmiljö mest specialiserade är bocksvalan. Som namnet antyder så häckar den i "backar" genom att gräva ut bohål. Denna specialisering gör den beroende av att det finns branter bestående av rätt material. I vårt landskap är bocksvalan

Figur 1. Backsvalekolonier i Upplands rapportområde 2020.

tätt knutna till aktiv täktverksamhet i form av grustäkter eller stenbrott.

Att känna igen en backsvala

Backsvalan är inte bara vår minst vanliga svala utan också den till storlek minsta, även om just det inte är den bästa karaktären för igenkännande. I en blandad flock med svalor utmärker sig backsvalan av att den ger ett brunt intryck. Ladu- och hussvala är båda svarta på ovansidan och hussvalan har också en vit övergump. Ser man den väl så kan man också urskilja ett brunt band över bröstet som kontrasterar mot den vita strupen och magen. Förutom vid häckningskolonier så ses väldigt sällan större rena flockar av backsvalar utan oftast bebländar de sig med de andra två arterna under flytten till och från Afrika.

Trenden från 1960-talet...

I Uppland har det genom föreningens historia funnits ett stort engagemang bland medlemmar att följa utvecklingen för ett flertal arter – lyckligtvis är backsvalan en av dessa. En tillbakablick visar att det skett en minskning av arten under en längre tid. För Uppsala län

finns uppskattade siffror på häckande par redan från inventeringar 1958-62. Det uppskattades då finnas cirka 2 700 par i länet. År 1975 gjordes en ny uppföljande inventering som gav cirka 1 800 par och ytterligare 10 år senare 1985 beräknades antalet par vara 1 125. En betydande minskning med andra ord.

Utvecklingen för hela landskapet Uppland följer en liknande trend. Vid början av 1990-talet uppskattas antalet backsvalar i hela landskapet till 3 500 par och drygt 10 år senare 2003, då arten var så kallad riksinventeringsart för hela Sverige första gången, mellan 1 200-1 400 par.

Trots att det inte går att jämföra siffrorna ovan för de olika tidsperioderna då de olika redovisningarna rent geografiskt inte helt överensstämmer (Uppsala län är inte samma område som landskapet Uppland, och för att ytterligare komplicera det överensstämmer inget av de två områdena med Upplands rapportområde) visar det tydligt på trenden. Backsvalorna i Uppland har minskat ända sedan 1960-talet, det vill säga de senaste 60 åren.

Tabell 1. Utvecklingen av antal bohål i de sju kolonier som följts under perioden 2016-2020.

Lokal	2016	2017	2018	2019	2020
Stallmon	150	350	250	165	168
Dalboda	200	166	210	265	247
Högstaåsen NR	30	25	30	94	36
Draget	140	134	170	280	80
Vij	140	134	170	254	368
Sneby	-	80	90	147	101
Stingtorpet	40	112	130	90	75

... fram till idag

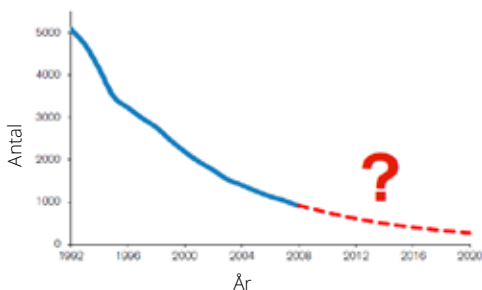
Efter inventeringen 1985 har det gjorts en inventering 1999 samt som nämndes ovan 2003. Efter det saknas några mer heltäckande och systematiska inventeringar och uppskattningar av antalet par backsvalar i både Uppsala län, Uppland och Upplands rapportområdet fram till 2016. Detta år startade Bengt Legnell ett backsvaleprojekt i de tre Mälarlänerna Uppland, Sörmland och Stockholm med fokus på täkter med backsvalekolonier.

Redan runt 2000-talets början hade förutsättningarna för arten ändrats på ett sådant sätt att det, i takt med allt färre lämpliga häckningsmiljöer, blivit mer relevant att fokusera räknandet på kända kolonier. På 60-talet såg möjligheten för en backsvala att hitta en lämplig häckningsbrant helt annorlunda ut och arten var spridd på ett helt annat sätt. Det fanns till exempel 307 öppna grustag. Till detta ska också läggas att nästan varenda lantbrukare hade sin egen husbehovstäkt av

grus och där det var lämpligt häckade det backsvalar. Det var betydligt svårare då att hålla koll på antalet par. Sedan runt 20 år tillbaka, med allt färre täkter och lämpliga miljöer, är det ett bättre sätt att räkna antal kolonier.

År 1999 och 2003 gjordes populationsuppskattningar i de befintliga kända kolonierna. Det uppskattades att det 1999 fanns cirka 2200-2300 par i 29 kolonier medan den bedömda förekomsten bara fyra år senare var 1200-1400 par i 20 kolonier.

Antalet kolonier har minskat i takt med nedstängning och iordningställande av täkter. I rapportområdet hittades 1985 totalt 39 kolonier och som framgår ovan 29 kolonier vid inventeringar 1999 samt 20 kolonier år 2003. Mellan 2000 och 2018 finns rapporter av backsvala i Artportalen från ett 30-tal olika täkter i rapportområdet men aldrig med fler än 16 lokaler med arten under en femårsperiod och stadigt minskande. Under inventeringarna 2020 hittades backsvalar på 10 platser med bekräftad häckning (figur 1). Av dessa var sju i grustäkter och tre i bergtäkter.

Figur 2. Antalet naturgrustäkter i Sverige fram till 2008 med prognos fram till 2020 (från ArtDatabanken 2012).

Framtiden ur en backsvalas perspektiv

Från och med 2016 har antalet svalor följts i de sju täkter i rapportområdet som varit kända. I och med riksinventeringen 2020 så hittades ytterligare två mindre kolonier belägna i bergtäkter samt en i Norrtälje. I räkningarna har inte antalet par utan antalet bohål använts som ett mått på kolonistorlek och populationstrend. I figur 1 syns tydligt

Häckningsväggen i Dalboda visar en aktiv och livlig koloni en solig dag i maj. FOTO: JAN WÄRNBÄCK

hur det idag helt saknas kolonier i de östra delarna av Uppland och hur de kvarvarande följer åsarna från Uppsala i söder till Älvkarleby norr och längs med Mälaren. De två nyupptäckta lokalerna i bergtäkter är mindre kolonier där svalorna häckar i upplagt stenmjöl eller sandhög.

Vid en första anblick kan det kännas som att utvecklingen i de sju kolonierna är hyfsat stabil. Till saken hör att av dessa ligger tre (Stallmon, Draget och Stingtorpet) i nedlagda grustäkter. För att dessa kolonier ska kunna fortleva kommer det vara avgörande att häckningsbranterna tillåts vara kvar och att de sköts varje år. Standard i nedlagda täkter är annars att slänta av och plantera tall. Utöver detta går tillståndet för täkten i Vij ut 2020 vilket gör att framtiden för denna koloni, en av regionens största, är mycket osäker. För ytterligare två av täkterna, Dalboda och Högstaåsen, går tillståndet ut 2025 och innan dess finns ett stort behov av att ta fram en plan för hur dessa kolonier ska kunna finnas kvar. Högstaåsen är extra intressant då detta är ett naturreservat. Sneby är en bergtäkt och

här är svalorna helt beroende av att de tillåts häcka i någon av företagets stenmjölshögar. Framtiden ser med andra ord inte helt okomplicerad ut om man är en backsvala.

Orsaker till nedgång

Den mest logiska och enkla förklaringen till backsvalornas tillbakagång inte bara i Uppland och Sverige utan i stora delar av Västeuropa är att antalet grustäkter minskat drastiskt. Det finns stöd för denna minskning av täkter i till exempel ArtDatabankens rapport om sandmiljöer från 2012 (figur 2) som visar hur antalet täkter minskat avtagande exponentiellt. Eller bara det faktum att det 1960 fanns 307 grustäkter i Uppland och idag endast en dryg handfull.

Samtidigt har det också konstaterats en tillbakagång i Danmark och där anges inte boplatzförsvinnande som den stora orsaken. Istället hänvisas till torka i Sahel, det vill säga det vidsträckta savannområdet strax söder om Sahara. I en studie från Ungern av backsvalor längs med floden Tisza mellan 1986-1992 kunde inget signifikant samband hittas

Backsvalan är vår minsta svala med en tydligt brun ton och ett brunt band över bröstet. FOTON: PETER SCHMIDT

mellan regn i Sahel och populationsstorlek. Däremot korrelerade en stor minskning av backsvalor i det studerade området 1992 med torka i flera områden i Sahel 1991. En brittisk studie använde data från en koloni mellan 1967-1992 för att se hur väder både på övervintringsområdet och under häckning påverkade populationen. Man fann en positiv korrelation mellan årlig överlevnad och regn i Sahel. Samtidigt fann man ett starkare samband mellan hur många fåglar som återvände året efter och föregående års regnande under sommaren på häcklokalen. Resultatet visar på vikten av en lyckad häckning för att upprätthålla populationen.

Ett faktum som blivit allt tydligare under senare år är hur landskapets förändring och ett allt intensivare brukande har påverkat antalet insekter. Att kemiska bekämpningsmedel påverkar insektstillgången finns belagt i allt flera studier. En studie i USA som tittade på trädsvalar (*Tachycineta bicolor*) kopplar ihop minskande populationer med ändrade väderförhållanden och minskad tillgång på insekter.

I en uppländsk kontext kan vi konstatera att det även här pågår ett intensivt brukande med stor användning av bekämpningsmedel. Andra faktorer som påverkat det uppländska landskapet i stor utsträckning är den torrläggning som skett under lång tid då våtmarker och mossar dikats ut, sjöar sänkts och diken rätats och kulverterats. En annan ganska sentida faktor är försvinnandet av betande djur. I början av 1980-talet fanns 24 000 mjölkkor

i Uppland, 2018 var det strax under 10 000. Detta påverkar både landskapets utseende och livsförutsättningarna för mängder av arter.

En slutsats är att minskningen av backsvalan i Uppland, som kan konstateras ha pågått sedan 1960, sannolikt har flera orsaker där flertalet inte ligger fullt ut inom vår kontroll. En stor bidragande orsak bör i alla fall vara den kraftiga minskningen av lämpliga häckningsmiljöer, något som Frycklund tog upp redan i sin rapport från inventeringar 1960 i *Fåglar i Uppland*. Detta är något föreningen kan arbeta med – att de backsvalor som fortfarande finns kvar i vårt landskap i alla fall ska ha möjlighet att hitta en plats att bygga sina bon på.

Så vad gör vi?

Sedan 2016 följs backsvalorna i Uppland och dessutom har kontakter tagits med de företag som idag har aktiva kolonier i sina täkter. Denna dialog är mycket bra och det finns en stor medvetenhet och ett stort engagemang bland personal och ansvariga. Utöver detta har samtal startats med Länsstyrelsen och Upplandsstiftelsen om att inom respektive organisations ansvarsområde och befogenhet arbeta för att gynna backsvalan.

Det finns också allt flera exempel på och erfarenheter av lyckade projekt med upplagda så kallade "evighetshögar" som backsvalorna koloniserat och som sköts på årlig basis genom att gräva till häckningsbranter. En av de mest välkända är högen vid Getterön i

Halland medan en av de mest lyckade är vid Spillepengen i Skåne. Denna hög bestående av jord och sand är 60 meter lång, 4,5 meter hög och 10 meter bred. Som mest har mellan 6-700 par häckat vid Spillepengen. Det finns också försök med "holkar" av engelsk modell som startats under 2020 men det är för tidigt att bedöma utgången av dessa.

Kanske är tiden mogen att på allvar starta en diskussion med andra naturvårdsintressen och intresserade företag eller kommuner under 2021 om att få till Upplands första backsvalenhög.

Är du intresserad av att vara med i detta arbete hör gärna av dig till undertecknad.

Jan Wärnbäck, warnback@hotmail.com

Tack

Stort tack till backsvaleinventerarna Annika Lindberg, Samuel Persson, Erik Berg, Nike Nylander, Baltasar Pinheiro, Erik Blomgren, Björn Jerner, Ulf Svahn och Tommy Löfgren; Bengt Legnell för sammanställning av resultat och genomläsning av manus; och Ulrik Lötberg för karta.

Referenser

- Bengtsson, K. 2004. Backsvalan i Sverige resultat av riksinventeringen 2003. SOF 2004, *Fågelåret 2003*, Stockholm.
- Bjelke, U. & Ljungberg, H. (red.) 2012. Rödlistade arter och naturvård i sand och grustäcker. *ArtDatabanken Rapport* 10. ArtDatabanken SLU, Uppsala.
- Cowley, E. & Siriwardena, G. M. (2005) Long-term variation in survival rates of Sand Martins Riparia riparia: dependence on breeding and wintering ground weather, age and sex, and their population consequences, *Bird Study*, 52:3, 237-251.
- Cox A. R. et. al 2018. Demographic drivers of local population decline in Tree Swallows (*Tachycineta bicolor*) in Ontario, Canada. *The Condor*, 120 (4): 842.
- Frycklund, I. 1980. Boinventering av backsvala i Uppsala län. *Fåglar i Uppland* 7:15-27.
- Lindberg, M. 2019. Mjölkkproduktion i Uppsala län – med Lövsta lantbruksforskning i fokus. *SLU Institutionen för husdjurens utfodring och vård, Rapport* 304.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. Svensk fågelatlas. *Vår Fågelvärld*, supplement 31, Stockholm.
- Szép, T. 1995. Relationship between West African Rainfall and the Survival of the Central European Adult Sand Martin Riparia riparia population. *IBIS*, 137: 162-168.
- Åkesson, S. 1986. Backsvalans förekomst i Uppländska grustag 1985. *Fåglar i Uppland* 13:36-44.

**Nattkvist Svalgården
Öland**

8 sköna bäddar i dubbelrum

Frågor om fåglar?

Välkomna till info.svalgarden.se
070-558 59 70